

VZPOMÍNÁME: V PRACOVNÍM PROCESU

OTÁZKY A ODPOVĚDI

1. Jaká byla v normalizačním období pracovní morálka?

Pro tehdejší společnost bylo typické rovnostářství, které se také projevovalo ve výjimečné vyrovnanosti mezd. Naprostá většina zaměstnanců pracovala ve státním sektoru. Soukromý sektor byl výrazně potlačen a podnikání bylo umožněno téměř výhradně na úrovni služeb. Přestože se na konci osmdesátých let objevily pokusy o zvýšení efektivity plánovaného hospodaření, klíčovým principem byl centralistický charakter řízení. Výkonnost jednotlivců nebyla náležitě odměňována, což vedlo u mnohých zaměstnanců ke ztrátě motivace, rozvíjení iniciativy v oblasti šedé ekonomiky a preferování soukromých zájmů. Plnění plánů bylo často pouze formální a neodpovídalo skutečnému stavu. Stejným způsobem bylo přistupováno k pracovním závazkům. Rozšířena byla také korupce a krádeže v zaměstnání.

2. Do jaké míry si lidé mohli před rokem 1989 zvolit své vlastní zaměstnání?

Komunistický režim vytvořil pro obsazování klíčových pracovních pozic systém tzv. nomenklatury, do které bylo možné proniknout pouze na základě odpovídajícího kádrového profilu, praxe a vzdělání s tím, že poslední dvě kritéria nebyla klíčová. Naprostá většina zaměstnanců pracovala ve státním sektoru, který byl současně ovlivňován klientelismem vytvořeným na základě různých vazeb, mezi nimiž hrály důležitou roli příbuzenské vztahy, známosti a korupce. V roce 1959 sice bylo zrušeno vládní nařízení o umístěnkách pro absolventy vysokých a odborných škol, přesto v některých profesích tato praxe částečně přetrvávala. Systém přijímání do zaměstnání výrazně ovlivňovala kádrová oddělení. Pro oponenty komunistického režimu a jejich potomky bylo často obtížné sehnat kvalifikovanou práci, pro kterou měli vzdělání a předpoklady. Uchazeč mohl být také odmítnut na základě pokynu Státní bezpečnosti. Některým dokonce hrozilo trestní stíhání za tzv. příživnictví (pro značnou obyvatelstva platila pracovní povinnost, pokud nemohl dotyčný prokázat finanční zajištění z jiných legálních zdrojů), neboť nemohli sehnat jakékoliv zaměstnání.

3. Proč stát trval na potřebě organizovat veškeré lidské činnosti od narození až po dospělost? Co tím sledoval?

Pro totalitní režimy je typická snaha o maximální kontrolu života jednotlivců a skupin. Uspořádány jsou pyramidovým způsobem připomínajícím vojenské organizace. Současně si nárokují nezpochybnitelný výklad základních otázek spojených s lidskou existencí, rolí člověka ve společnosti a vývoje společnosti. Vytváří systém veřejných rituálů, jejichž smyslem je podpora legitimacy vládnoucí ideologie. Preferován byl kolektivismus a současně jednota, což se v případě komunistického režimu projevilo např. v existenci masových společenských organizací. Pro československou situaci byla také typická masová komunistická strana. V roce 1989 měla okolo 1 740 000 členů a kandidátů na členství.

4. Odkud pochází pozdrav „čest práci“? Proč se v období komunistického režimu rozšířil?

Pozdrav pochází z *Písně práce*, jejíž slova napsal v roce 1867 vídeňský básník Josef Zapf. Hudbu složil Josef Scheu. Do češtiny text přeložil František Hlaváček, vydána byla v roce 1902. Píseň, jejímž leitmotivem je verš „Buď práci čest“, se stala velmi oblíbenou písní sociálně demokratických a později také komunistických stran. Byla také oblíbenou písní Tomáše Bati, v jehož závodech měli dělníci používat pozdrav „čest práci“. Po únoru 1948 byl převzat komunisty jako hlavní pozdrav pracujících. Vyhovoval kultu práce a budovatelskému hnutí, které bylo typické pro zakládající období komunistického režimu. Na pozdrav

někteří odpovídali „práci čest“, nebo zkráceně „čest“. Později byl také používán ironicky.

5. Co se skrývá pod uvedenými dobovými pojmy?

Brigáda socialistické práce (BSP) – oficiální forma soutěžení pracujících kolektivů v období komunistického režimu, která vycházela ze sovětské tradice. Navázat mělo na budovatelské hnutí. V Československu se rozvinulo v sedmdesátých a osmdesátých letech. Na jednotlivých pracovištích soutěžily kolektivy o titul BSP ve třech stupních (bronzový, stříbrný a zlatý odznak). Jednotlivci i kolektivy mohli získat různá vyznamenání, nejvyšším titulem byl Nositel řádu práce. Členové oceněných BSP získávali přednostně podnikovou rekreaci či vyšší osobní ohodnocení. V roce 1984 bylo v BSP zapojeno okolo 200 000 kolektivů, ve kterých působilo více než 2,7 milionu pracujících, především dělníků.

Rekreace ROH – monopolní Revoluční odborové hnutí (ROH) vzniklo po druhé světové válce. Velký vliv v něm měli od počátku komunisté, kteří ROH používali jako převodní páku pro prosazení svých cílů. ROH vedle jiného organizovalo rekreaci pro pracující zejména v četných tuzemských zařízeních, které samo provozovalo. V prvních letech po únoru 1948 byla po sovětském vzoru preferována kolektivní dovolená, později byl důraz na dovolenou rodinnou.

Pracovní závazky – v rámci budovatelského hnutí, které bylo po únoru 1948 podporováno podle sovětského vzoru, uzavírali pracovní závazky kolektivy i jednotlivci. Zavazovali se v nich, že budou více pracovat pro blaho republiky. Většinou byly uzavírány ke konkrétním historickým výročím, jako bylo osvobození Československa v roce 1945, nebo k plánované události, jako byl sjezd KSČ. Závazky byly propagandisticky využívány. Podporováno bylo také uzavírání závazků v rámci neplacené pracovní činnosti obyvatel, které se říkalo akce Z (název měl být od slova zvelebování, ale většina to chápala jako práci zdarma). Jednalo se například o úklidové směny v okolí bydliště, stavby různých kulturních, rekreačních a dalších zařízení včetně samoobsluh, požárních zbrojnic, dopravních staveb nebo kanalizací.

Kádrový spis – na každého zaměstnance byl v období komunistického režimu veden osobní spis s údaji o třídním původu, názorech a postojích nejen dotyčného jednotlivce, ale také jeho rodinných příslušníků. Pokud pracovník změnil zaměstnání, putoval spis na nové působiště. Spis spravovalo ve větších podnicích kádrové oddělení. Obsahoval kádrové posudky, které měly zajistit z pohledu režimu správný výběr osob pro konkrétní pozice. I když se často jednalo o opisované fráze, přesto hrály klíčovou roli při nástupu do zaměstnání či v případě přijetí dětí na školy. Předpoklady pro výkon konkrétních funkcí stanovoval kádrový pořádek, v němž bylo také určeno, kdo má oprávnění tento vývěr stanovovat. Kádrové spisy se většinou nedochovaly, neboť byly po pádu komunistického režimu zničeny či byly předány zaměstnancům, většinou neúplné.

Umístěnka – dokument obsahující údaje o absolventovi vysoké školy či výběrové odborné školy a jeho pracovním zařazení podle potřeb státního národohospodářského plánu, které určovala příslušná ministerstva či jimi pověřené orgány. Dotyčný mohl na základě umístěnky skončit i v místě, které bylo velmi vzdálené od jeho domova. Pomocí tohoto nástroje se komunistický režim snažil zajistit pracovní síly v oblastech, kde jich byl nedostatek. Patřilo mezi ně například pohraničí, odkud byla po válce nuceně vysídlena většina obyvatel německé národnosti. Absolventi mohli také dostat přidělenou práci v oboru, který vůbec nevystudovali. Umístěnky byly používány od roku 1952, kdy bylo vydáno vládní nařízení č. 20/1952 Sb., o rozmísťování absolventů vysokých škol a výběrových odborných škol. Podnik byl podle tohoto nařízení povinen přiděleného absolventa zaměstnat, zajistit mu ubytování a poskytnout náhradu cestovních a stěhovacích nákladů. Absolvent musel v podniku pracovat po dobu tří let. Proti rozhodnutí o umístění nebylo odvolání, ale pomocí korupce bylo v některých případech možné rozhodnutí ovlivnit. Vládní nařízení platilo až do roku 1959, kdy bylo zrušeno a nahrazeno jiným předpisem. V něm se již hovořilo pouze o doporučení k přijetí do pracovního poměru.

Kolektivní domy – forma bydlení, která byla v Československu prosazována zejména po únoru 1948 s odkazem na sovětský vzor. V rámci kolektivních domů měl být jednotlivec či rodina začleněna do většího společenského celku a pomocí společných profesionálních služeb přinést úsporu prostředků a času vynakládaného na spravování domácnosti. Současně měly přispět k posílení kolektivismu ve centrálně řízené společnosti. Z architektonického hlediska byly stavby výrazně ovlivněny socialistickým realismem. První koldům, jak se jim zkráceně říkalo, byl postaven ve Zlíně. Nejznámějším příkladem je stavba v Litvínově, kde byly v rámci areálu postaveny nejen restaurace či prádelny, ale dokonce také tělocvična, bazén a tenisový kurt.

Odpovědi vypracoval:

Petr Blažek, historik

Doporučená literatura:

KOCIAN, Jiří (ed.): *Tematická příručka k československým dějinám 1948–1989*. I., II. a III. svazek, Ústav pro soudobé dějiny AV, Praha 2021.

KNAPÍK, Jiří – FRANC, Martin: *Průvodce kulturním děním a životním stylem v českých zemích 1948–1967*. I. a II. svazek, Academia, Praha 2011.

PAŽOUT, Jaroslav (ed.): *Informační boj o Československo/v Československu (1945–1989)*. ÚSTR – Technická univerzita v Liberci, Praha – Liberec, 2014.

Odkazy:

eSbírký (portál určený k online prohlížení digitalizovaných sbírkových předmětů českých muzeí a galerií)

www.esbirky.cz

Příběhy bezpráví (projekt vzdělávacího programu Jeden svět na školách společnosti Člověk v tísni)

www.pribehybezpravi.cz

Retro muzeum Praha

www.retromuzeumpraha.cz

Totalita.cz

www.totalita.cz

Ústav pro studium totalitních režimů

www.ustrcr.cz

Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v. v. i.

www.usd.cas.cz

Poslední aktualizace: 11/2022